

О. Ю. Шостко
доктор юридичних наук,
завідувач сектору дослідження проблем міжнародного
співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю
Інституту вивчення проблем злочинності
Національної академії правових наук України
(м. Харків)

УДК 343. 9. 024 (477)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Досліджуються шляхи адаптації українського кримінального законодавства до міжнародно-правових стандартів, а також деякі питання інтенсифікації співробітництва України з ЄС у сфері протидії злочинності.

Ключові слова: організована злочинність, протидія організованій злочинності, спеціальні методи розслідування.

Ефективна протидія організованій злочинності неможлива без скоординованої дії міжнародної спільноти, подолання міждержавних законодавчих колізій. Характер сучасної організованої злочинності вимагає глобального реагування на її виклики на засадах широкої міжнародної співпраці. Заходи протидії, які запроваджуються тільки на національному рівні, без міжнародного співробітництва й координації спільних зусиль мають дуже обмежений результат.

На сьогодні в європейських країнах відбувається інтенсивне зближення матеріального та процесуального законодавства окремих країн між собою, що дозволяє більш ефективно використовувати доказову базу, незважаючи на розбіжності в процесуальних формах.

Найважливішим міжнародним нормативним актом, спрямованим на протидію організованій злочинності, є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності [1]. Незважаючи на те, що Україна 8 років тому ратифікувала її, до цього часу не всі норми Конвенції узгоджені з вітчизняним законодавством, зокрема, Кримінальним кодексом. Недостатнім також є рівень співробітництва спеціалізованих суб'єктів з боротьби з організованою злочинністю з відповідними органами держав-членів ЄС у цій царині.

Вивчення зарубіжного досвіду протидії організованій злочинності є вкрай важливим для того, щоб мати певну базу знань для розробки національних засобів впливу на це явище. Незважаючи на актуальність теми, в Україні відчувається брак кримінологічних досліджень з цієї проблематики.

Окремі складники зарубіжного досвіду контролю над організованою злочинністю з кримінально-правових і кримінологічних позицій розглянуто в наукових працях О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, О. М. Костенка, М. В. Корнієнка, Т. В. Мельничук, С. В. Морозенка, М. А. Погорецького, І. В. Пшенічного, А. В. Савченка, Є. Д. Скуліша, Т. Серватко, Т. І. Качки, В. О. Тулякова, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна.

Метою статті є надання конкретних рекомендацій щодо вдосконалення окремих норм КК України щодо стійких злочинних об'єднань, а також вивчення

© Шостко О. Ю., 2012

апробованих у європейських країнах проактивних заходів запобігання організованій злочинності.

Протидія організованій злочинності є одним із напрямів міжнародної політики ЄС. Для забезпечення однакових підходів і схожості принципів контролю над організованою злочинністю міжнародна спільнота, уособленням якої є різні міжнародні загальні та регіональні організації, спеціально розробляє і пропонує всім державам правові акти — конвенції, рекомендації та інші нормативні документи — для узгодження як стратегічних, так і тактичних заходів із запобігання та протидії їй. Важливим у цьому питанні є спільне розуміння сутності цього явища.

Організовану злочинність часто порівнюють із постійно діючим кримінальним (нелегальним) підприємством, яке веде злочинну діяльність (виробництво, розподіл, обмін, споживання як нелегальних, так і легальних товарів і послуг). Така діяльність вимагає високої згуртованості, стійкості та впорядкованості дій злочинців, внутрішньої дисципліни, зумовлює розподіл функцій і завдань між ними та їх професіоналізацію і спеціалізацію й визначається загальною метою — одержанням фінансової або іншої матеріальної вигоди, що часто-густо потребує легалізації одержаних доходів. Крім того, злочинні спільноти можуть швидко підлаштовуватись під потреби кримінального ринку і змінювати профіль діяльності. Вони захищають свою діяльність через застосування фізичного насильства або нейтралізуючи окремих осіб за допомогою корупції.

Однак слід звернути увагу і на той факт, що зараз специфічною ознакою організованої злочинності є те, що все частіше спільноти злочинців взаємодіють у рамках вільних мережних структур, а не ієрархічних злочинних угруповань. Організація саме злочинної діяльності відбувається за допомогою мережі злочинців, яка відзначається непостійним членством і високою адаптацією до політичних, економічних, соціальних змін у суспільстві, відсутністю централізованої системи контролю, що має переваги перед традиційними організаційними структурами завдяки гнучкості, адаптивності, швидкості реагування. Отже, можна говорити про нову рису сучасної організованої злочинності — мережну організацію злочинної діяльності стійких злочинних об'єднань [2].

Ця нова особливість організованої злочинності знайшла відображення у Загребській декларації про міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом, корупцією і транскордонною організованою злочинністю, в якій наголошується на тому, що організована злочинна група не потребує визначення функцій своїх членів, ієрархії, безперервності членства в ній або розвинутої структури [3]. Таким чином, до уваги береться більш широке, кримінологічне розуміння названого феномену.

Важливим елементом стратегії протидії організованій злочинності є законодавче вирішення і закріплення основних положень, згідно з якими особи, діяння яких містять ознаки організованої злочинної діяльності, притягаються до кримінальної відповідальності. Від того, наскільки адекватно, зрозуміло й точно відображено відповідні норми у кримінальному кодексі, а також у джерелах інших галузей законодавства, залежить їх правильне застосування, що безпосередньо впливає на ефективність діяльності органів кримінальної юстиції.

Організована злочинність передбачає протиправну діяльність різних видів злочинних угруповань (груп, організацій, банд, асоціацій, синдикатів). Проте кількість учасників і ступінь їх організованості можуть бути різними, що і зумовлює можливість класифікації окремих видів організованих злочинних формувань.

В Україні загальноприйнятим поглядом щодо виокремлення організованої злочинності від інших видів злочинності є те, що в основу такого відмежування покладено характер і ступінь взаємодії злочинців при здійсненні протиправної діяльності (тобто організаційний рівень злочинної поведінки). У КК України 2001 р. в межах інституту співучасті було враховано це положення [4].

Проявом організованої злочинності є організована злочинна діяльність. Ми підтримуємо думку багатьох українських науковців про те, що у КК України потрібно

зафіксувати кримінально-правове визначення організованої злочинної діяльності, яке буде спиратись на кримінологічне розуміння феномену організованої злочинності. Зазначимо, що стійкі злочинні об'єднання (організовані групи — ОГ та злочинні організації — ЗО) є своєрідними колективними суб'єктами організованої злочинної діяльності.

Відповідно до ратифікованої Верховною Радою України Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності *організована злочинна група* (курсив наш. — О. Ш.) визначається як структурно оформлена група у складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного (конкретного) періоду часу і діє узгоджено з метою вчинення одного чи декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, для того, щоб одержати прямо або опосередковано фінансову або іншу матеріальну вигоду [1]

Структурно оформлена група (курсив наш. — О. Ш.) означає групу, яка не була випадково утворена для *негайного* (курсив наш. — О. Ш.) скоєння злочину і в якій *не обов'язково* (курсив наш. — О. Ш.) формально визначені ролі її членів, обговорено безперервний характер членства або створена розвинута система.

Слід звернути увагу і на таке. У пункті 3 ст. 5 Конвенції міститься суттєве зауваження про те, щоб держави-учасниці відносили до числа серйозних злочинів всі ті, які вчинені за участю організованих злочинних груп (в українському законодавстві поняттю “серйозний злочин” відповідають дефініції “тяжкий” і “особливо тяжкий”). Існує також суперечність між строками покарання. Оскільки мінімальний строк позбавлення волі за тяжкий злочин згідно з КК України — 5 років, а серйозний злочин відповідно до Конвенції карається позбавленням волі на строк не менше 4 років, слід узгодити відповідні положення вітчизняного кримінального законодавства із міжнародними нормами.

Потребують нової редакції ч.ч. 3 і 4 ст. 28 КК України. Замість мети — вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів — слід визначити, що кінцевою метою ОГ і ЗО є спільна діяльність групи осіб, спрямована на одержання прямо чи опосередковано фінансової або іншої матеріальної вигоди, як це й передбачено в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Необхідно зазначити, що відповідно до “Керівних принципів боротьби з організованою злочинністю” Комітету міністрів РЄ, метою організованої групи також визначено одержання прибутку і (або) влади [5]. Таким чином, українське кримінальне законодавство буде приведено у відповідність із цими міжнародними документами, що сприятиме його гармонізації та адаптації до європейського.

Щодо практичних аспектів протидії організованій злочинності, зазначимо таке. Контроль над організованою злочинністю, особливо транснаціональною, вважається найвищим пріоритетом для ЄС і частиною його міжнародної політики. У багатьох міжнародно-правових документах наголошується на важливості застосування проактивних методів запобігання організованій злочинності, які не обмежуються діями із розкриття злочину або загальносоціальними заходами запобігання, що спрямовані на широкі кола населення. Вони передбачають переорієнтацію роботи спеціалізованих суб'єктів від злочину на злочинця, широке застосування спеціальних (негласних) методів викриття організованої злочинної діяльності.

Згідно з Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи (2005) 10 спеціальні методи розслідування означають методи, які застосовуються компетентними органами для виявлення і розслідування серйозних злочинів, а також підозрюваних у їх вчиненні з метою збирання інформації без попередження про це відповідних осіб. До серйозних злочинів у цьому контексті належать злочини організованих груп і злочинних організацій, бандитизм, тероризм [6]. До спеціальних методів розслідування, які зазначені в Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності, належать перехоплення повідомлень, контрольоване постачання й електронне спостереження, агентурні операції, заяви, отримані від свідків за винагороду або

наданий імунітет, а також захист свідків, які викривають членів злочинних організацій (ст.ст. 20, 24 Конвенції) [1]

У зв'язку з цим виникає питання інтенсифікації дій, спрямованих на запобігання формуванню організованих злочинних угруповань та протидію їх злочинній діяльності. Вирішенню проблеми може допомогти сконцентрованість спеціалізованих суб'єктів з боротьби з організованою злочинністю на оперативно-розшуковій роботі. Розслідування організованої злочинної діяльності потребує впровадження різних оперативних заходів (спеціальних методів розслідування), застосування яких виходить за межі національних кордонів, вимагає міжнародного узгодження і регулювання. Тому вкрай необхідним є зближення законодавства різних країн і його узгодження, що позитивно вплине на міжнародну кооперацію в означеній сфері.

Для досягнення успіху необхідно переходити від аналізу окремих злочинів, скоєних ОГ і ЗО, до відстежування всієї злочинної діяльності організованих спільнот, ролі кожного з її членів. Отже, на сьогодні більш інтенсивне використання аналітичних можливостей органів кримінальної юстиції — суб'єктів протидії організованим злочинності, які повинні збирати такі дані (інформацію), що допомагатимуть зрозуміти фінансове підґрунтя й рівень проникнення організованих груп та злочинних організацій до легальної економіки. Вважаємо, що цим може займатися спеціальна аналітична міжвідомча група, до складу якої входять представники різних органів кримінальної юстиції, які мають право проводити оперативно-розшукові заходи та здійснювати досудове розслідування. Для цієї роботи можуть бути залучені експерти-науковці. Метою роботи такої групи є вироблення контрзаходів із захисту легальних секторів економіки, а також окремих організацій, підприємств.

Для ефективного міжнародного співробітництва нашої держави вкрай важливим є підписання 4 грудня 2009 р. довгоочікуваної Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом (Європол) про стратегічне співробітництво [7]. Значення Європолу в контролі організованої злочинності на теренах Європи полягає в його координуючій функції спільних дій компетентних органів країн-членів ЄС, у наданні інформаційної, оперативної, технічної допомоги в розслідуванні найбільш складних проявів організованої злочинної діяльності. Метою діяльності Європолу є підвищення ефективності співробітництва компетентних відомств різних країн у запобіганні особливо небезпечним злочинам європейського масштабу, а також поглибленому аналізу причин їх розповсюдження.

Втілюючи у практичну діяльність положення Гаазької програми, Європол активно займається аналітичними дослідженнями. Понад 30 висококваліфікованих аналітиків, які працюють у складі відомства, реалізують як стратегічні проекти (щорічні доповіді щодо оцінки загроз організованої злочинності на континенті), так і оперативні, пов'язані із знешкодженням того чи іншого злочинного угруповання чи кримінального ринку товарів або послуг.

З метою спрощення контактів між співробітниками спеціалізованих органів протидії організованим злочинності, застосування спеціальних методів розслідування, узгодження дій щодо викриття діяльності міжнародних злочинних організацій керівництво Європолу із самого початку виникнення організації активно відстоювало ідею розширення повноважень організації. Це призвело до створення такої форми співпраці, як спільні слідчі групи (JITs). Вони формуються для розслідування злочинів, скоєних на територіях різних країн. До їхнього складу входять представники органів кримінальної юстиції відповідних держав. Діяльність таких слідчих груп є доволі ефективною.

В останні роки в європейських країнах впроваджується новий напрям у запобіганні злочинності, зокрема організованої — *Intelligence Led Policing*. Це специфічна поліцейська діяльність у сфері збирання інформації, яку вважають своєрідною бізнес — моделлю і філософією управління, де аналіз даних (інтерпретація

подій або повідомлень) та інформація про злочинність є визначальною для неупередженого прийняття рішення, що прискорює вирішення проблеми зменшення та знешкодження злочинності або її запобігання через стратегічний менеджмент і ефективні правозастосовні стратегії, спрямовані на найбільш небезпечних злочинців [8].

Важливість використання розвідувальних даних та збирання оперативних відомостей про активність організованих груп та злочинних організацій для ефективного міжнародного співробітництва підкреслено у Дублінській декларації “Протидія організованій злочинності через партнерство”, прийнятій на першому європейському конгресі з партнерства між державним і приватним сектором у питаннях боротьби з організованою злочинністю 20–21 листопада 2003 р. [9].

Отже, європейські країни мають чітко окреслені орієнтири у питаннях протидії організованій злочинності. Серед головних напрямів їхньої роботи — виявлення та нейтралізація обставин, що сприяють діяльності злочинних угруповань. Серйозна увага приділяється збиранню інформації щодо кола їхніх інтересів, розвідувальним операціям; вилучаються злочинні гроші та майно; переслідуються впливові злочинці та лідери злочинних угруповань з тим, щоб вони, нарешті, постали перед судом і понесли відповідне покарання.

Організовані злочинні формування з кожним роком опановують усе нові види і форми злочинної діяльності, така їх поведінка не завжди охоплюється межами звичайного об’єднання суб’єктів злочину, передбаченого законом. Кримінальний кодекс України повинен урахувати специфічний зміст організованої злочинної діяльності, за яким вона й відрізняється від загальнокримінальної злочинності.

Для підвищення ефективності діяльності органів кримінальної юстиції в Україні вельми важливим є наближення вітчизняного законодавства до норм ЄС, пристосування роботи правоохоронних і судових органів до вимог відповідних адміністративних структур Європейського Союзу, більш широке використання спеціальних методів розслідування, а також утвердження принципу верховенства права у роботі спеціалізованих суб’єктів.

Україні, насамперед, необхідно практично почати реалізовувати взяті зобов’язання, які містяться у ратифікованих нашою державою міжнародно-правових документах, у тому числі в Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, у Плані дій Україна — ЄС у галузі юстиції, свободи та безпеки, Угоді між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво і які стосуються стратегічних напрямів у боротьбі з найбільш небезпечними видами злочинності.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією 55/25 Ген. Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. : ред. від 04.02.2004 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_789&p=1228117189160723. — Заголовок з екрана.
2. Шостко, О. Ю. Мережна організація — сучасна риса організованої злочинності [Текст] / О. Ю. Шостко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. — Вип. 22. — Х. : Право, 2011. — С. 34–42.
3. Загребская декларация о международном сотрудничестве в борьбе с терроризмом, коррупцией и транснациональной организованной преступностью / Генер. Ассамблея. 59-я сес. п. 96, 97 и 148 повестки дня (Загреб, Хорватия, 7–9 марта 2005 г.) [Электронный ресурс] Организация Объединенных Наций. — URL : <http://www.un.org/russian/document/declarat/zagreb.pdf>. — Заголовок з екрана.
4. Кримінальний кодекс України : прийнятий 05.04.2001 р. [Текст] // ВВР. — 2001. — № 25/26. — Ст. 131.

5. Organised Crime Situation Report 2004 : Strasbourg, 23 December 2004 [Electronic Resource] Council of Europe. — URL : <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/Organised%20Crime%20Situation%20Report%202004.pdf>. — Заголовок з екрану.
6. Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism : (adopted by the Committee of Ministers on 20 April 2005 at the 924th meeting of the Ministers’ Deputies) [Electronic Resource] Council of Europe. — URL : <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>. — Заголовок з екрану.
7. Угода про стратегічне співробітництво між Україною та Європейським поліцейським офісом : Міжнар. документ від 04.12.2009 р. : ратиф. від 05.10.2010 р. [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 96 (№ 84. — 2010. — Ст. 2934). — Ст. 3432.
8. *Tilley, N.* Problem-Oriented Policing, Intelligence-Led Policing and the National Intelligence Model [Electronic Resource] / N. Tilley // UCL Jill Dando Institute of Crime Science. — URL : http://www.jdi.ucl.ac.uk/downloads/publications/crime_science_short_reports/problem_oriented_policing.pdf. — Заголовок з екрану.
9. The Dublin Declaration: resulting from those attending the first European congress on “Tackling Organised Crime in Partnership” : Held at the Royal Hospital, Kilmainham, Dublin, Ireland on 20 and 21 November 2003 [Electronic Resource] Tackling Organised Crime in Partnership. — URL : <http://www.tocpartnership.org/orgcrime2003/website.asp?page=dublin>. — Заголовок з екрану.

*Рекомендовано до друку сектором дослідження
проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю
Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України
(протокол № 4 від 29 лютого 2012 року)*

Надійшла до редакції 13.03.2012

Шостко Е. Ю. Некоторые вопросы совершенствования законодательства и практики противодействия организованной преступности в Украине в контексте зарубежного опыта

Исследуются пути адаптации украинского уголовного законодательства к международно-правовым стандартам, а также некоторые вопросы интенсификации сотрудничества Украины с ЕС в области противодействия организованной преступности.

Ключевые слова: организованная преступность, противодействие организованной преступности, специальные методы расследования.

Shostko, O. Yu. Some Issues of the Improvement of Ukrainian Legislation and Practice of Organized Crime Counteraction in the Context of Foreign Experience

The paper examined the ways of adaptation of Ukrainian criminal legislation to international legal standards and some issues of intensification of cooperation Ukraine with EU in the sphere of organized crime counteraction.

Key words: organized crime, organized crime counteraction, special investigative techniques.

